

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-4
Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года

Хива-2021

Kenjaeva Z.A. Peculiarities of kinema perception in English	233
Khazratova G.Sh. Development of intercultural communication skills of modern foreign language teachers	235
Khudoyorova N. Alisher Navoi is the creator of the abyss	237
Madiyrov Sh.Q. Xorazm shevalari onomastik tizimida forsiy qatlamga xos toponimlarning qo'llanishi	240
Narziyeva I.Z. Ona tili va chet tillarning tipologiyasi haqida	242
Nurjanov O. Shevalarda uchraydigan uy-ro'zg'or asboblari, milliy kiyimlar va milliy o'yinlarni ifodalaydigan etnografik birliklar	245
Rasulova M.A. A communicative approach in teaching English	248
Saidova Z.U. Content of collaborative language learning in teaching foreign language	250
Sharakhimov Sh.F. Helpful strategies to reinforce vocabulary	252
Sharipov S.S., Ruzimurodova Z.G. Problems of compiling terminological and lexicographic dictionaries	254
Shodikulova A.Z. Specifics of mythonyms containing phraseological units	258
Shukurova B.B. Characteristics of Shukur Kholmurzayev's work	260
Sobirova M.J. Maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o'qitish usullari	263
Sultanova D.A. The category of typological modality in Uzbek and English languages	265
Vosiyeva Sh.I. Semasiologiya tilshunoslikning bir tarmog'i sifatida	266
Xamidova D. Lexico-semantic relationship of economic terms in English	268
Абдуллаев А.В. Особенности предикатного значения имени существительного	271
Артыкова Г.Ш., Джуманиязова И. Использование семантических множителей для интерпретации вторичных значений слова	272
Бойманов Э.Ф. Туризм терминологиясида сўз ясашиши	276
Джурова З.Р. Фитоним «дерево» в паремнологическом пространстве русского и узбекского языков	279
Зоирова А.И., Мирзаева Х.М. Взгляды о практике преподавания иностранных языков и профессиональных навыков	282
Маткулиева М.Ф. “Шахриёр” достони сюжетининг генезиси ва илк манбалари	286
Рахимова Г.А., Зоирова А.И., Чоршанбиева З.К. Отражение детского и подросткового мировоззрения в детской литературе запада и востока	290
Ризоева М.А. Мифологик афсоналар хусусида айрим мулоҳазалар	294
Садиков Ф.П. “Ўзбек тилининг изоҳли лугати”да берилган ўзлашма терминлар таҳлилига доир	297
Сидоркова Л.Р. Основные тенденции преобразования форм прошедшего времени глагола в «Слове о полку Игореве»	299
Турсунова Н.Х. Драматик асарларда этнопоэтик фольклоризмлар	302
Урибаева Д.У. Повышение технологии творческой проектной деятельности для обучения русского языка	305
Халибекова А.К. Анималистик компонентли фразеологик бирликларнинг метафоризацияси	307
Худайберганов Ш., Рузимбаев Х.С. Лексико-семантические особенности диалектизмов в произведениях Н.В.Гоголя	309
Ширинова М. Жадидчилик ибтидои хақида айрим мулоҳазалар	312
Ширинова М. Кардош халқлар жадид матбуотида ҳаммаслақлик	314
Эназаров Т., Хамидова Н. Ўзбек халқ ўйинларининг келиб чиқиши	317
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Ataullayev Z.M., Qo'shbaqov F.Z., Eshchanov R.A. Kimyoni o'rganishda o'quvchilarda o'z-o'zini tartibga solish ko'nikmalarini shakllantirish	319
Duldulova N.A. Issues of moral education in foreign language classes in technical universities	321
Ochilova M.A., Nafetdinov Sh.Sh. Oliy ta'lim muassasalarida ta'limning kredit-modul tizimida tuproqshunoslik fanlarini o'qitishning o'ziga xos jihatlari	323
Асадуллаева Н.М. Фаол фукаролик позициясига эга талабаларни шакллантиришнинг инновацион-педагогик тамойиллари	326
Багавова Э.Р. Дистанционное обучение русскому языку	329
Махмитова Д.С. Ёшларни ҳалол ва меҳнатсевар қилиб тарбиялашда оиланинг ўрни	331
ТЕХНИКА ФАНЛАРИ	
Eshniyozova N.N., Jo'rayev M.M., Eshchanov R.A. Vermikulit asosidagi ion almashinuvchi materiallarning xossalari	334
Ўринова Ш.А., Балтаев У.С., Ачилова С.С. Маҳаллий хом ашёлар асосида маргарин рецептура тузиши	338

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

UO'K 37

KIMYONI O'RGANISHDA O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI TARTIBGA SOLISH
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Z.M. Ataulloyev, o'qituvchi, Urganch davlat universiteti, Urganch
F.Z. Qo'shbaqov, magistrant, Chirchiq davlat pedagogika instituti, Chirchiq
R.A. Eshchanov, prof., Chirchiq davlat pedagogika instituti, Chirchiq

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyo fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning ba'zi jihatlarini ko'rib chiqilgan. O'zini-o'zi bilishi, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati, o'quv faoliyati yordamida o'z-o'zini rivojlantirishini o'rgatish muhimdir. O'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini shakllantirish va o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini shakllantirish kabi ma'lumotlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: O'quv-tarbiya jarayoni, insonning yetuk shaxs sifatida shakllanishi, o'z-o'zini tartibga solish, samaradorligini oshirish, o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini o'rganish, o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini nazorat qilish, o'qitish texnikasi.

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые аспекты организации самостоятельной учебной деятельности студентов при преподавании химии. Важно обучать самопознанию, навыкам самоуправления, саморазвитию через учебную деятельность, формировать у студентов способность работать самостоятельно и развивать самосознание студентов. Информация о формировании управленческих навыков.

Ключевые слова: образовательный процесс, становление личности как зрелой личности, саморегуляция, повышение эффективности, самоуправление, самообучение, саморазвитие, самоконтроль, методики обучения.

Abstract. This article discusses some aspects of organizing students' independent learning activities in the teaching of chemistry. It is important to teach self-knowledge, self-management skills, self-development through learning activities, to form students' ability to work independently and to develop students' self-awareness and the formation of management skills.

Keywords: Educational process, formation of a person as a mature person, self-regulation, increase of efficiency, self-management, self-study, self-development, self-control, teaching techniques.

Davlat ta'lim standartlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligiga qaramasdan, o'qitish va baholash metodlari, shuningdek, darsliklar va boshqa o'quv materiallari asosan axborotni xotirada saqlash va bayon qilishga qaratilgan bo'lib, tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Xalq ta'limi muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun yangi, shu jumladan, muqobil yondashuvga asoslangan amaliy xarakterdagi ilmiy tadqiqotlar olib borish bugunning asosiy vazifasi hisoblanadi [1, 2].

O'zbekistonda maktab ta'limini 2030-yilgacha modernizatsiya qilish konsepsiyasida ta'limni o'quvchining shaxsini rivojlantirishga yo'naltirish zarurligi ta'kidlangan. Kimyoni o'qitishda o'quvchi shaxsining tashabbuskorligi, o'zini-o'zi bilishi, o'z-o'zini tartibga solish qobiliyatini rivojlantirish usullarini ishlab chiqish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shuning uchun kimyo fanini o'qitish jarayonida o'qituvchilarga o'quvchilarning o'quv faoliyatini mustaqil tartibga solish usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'llash uchun maxsus tayyorgarlik zarur [3].

Kimyoda an'anaviy o'qitishdan zamonaviy rivojlantiruvchi ta'limga o'tish o'quv jarayoni o'quvchilarning o'quv faoliyatini mustaqil tartibga solishni rivojlantirishni ta'minlaydigan yangi o'qitish usullari va vositalarini izlashni talab qiladi. Agar o'quvchi o'zining o'quv faoliyatini mustaqil ravishda tartibga solsa, uni boshqarsa, u haqiqiy o'rganish obyektiga aylanadi. O'qishda muvaffaqiyatga erishish, asosan, o'quvchining nazorati va o'quv jarayonida o'zini o'zi kuzatib borish orqali ma'lumot olishda fikr bildirish qobiliyatiga bog'liq. Ushbu ko'nikmalar ta'lim faoliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan va ijodiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishni ta'minlaydigan, o'zini o'zi rivojlantiradigan zamonaviy maktab oldida turgan muammolarni hal qilishning eng muhim sharti bu - o'quvchilarning o'zlarining to'laqonli ta'lim faoliyati orqali o'quv jarayonini takomillashtirishdir.

Ta'lim tadbirlarini faol amalga oshirish o'quvchining shaxsiyatida, ongida, uning aqliy va axloqiy rivojlanishida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. S.L.Rubinshtein insonning psixik xususiyatlari uning faoliyati jarayonida shakllanib, rivojlanib borishini ta'kidlagan. Bundan kelib chiqadiki, bu o'z tarkibidagi

shaxslarni o'z ijrochilari sifatida qamrab oladigan faoliyat emas, balki shaxs - faoliyat sub'yektiga aylanib, unda faol, ijodiy pozitsiyani egallaydi, yangi potentsial imkoniyatlarni ochib beradi [4, 5].

O'quvchi o'quv faoliyatining asl sub'yektiga aylanishi uning nazorat qilish va baholash harakatlarini o'zlashtirishi, ularni o'qituvchining yordamisiz va aralashuviz mustaqil ravishda amalga oshirishi bilan bog'liq [6].

To'liq huquqli ta'lim faoliyatida uning tarkibiy qismlari: ehtiyoj va motivlar, tarbiyaviy vazifalar va ularni ta'lim faoliyatida amalga oshirish, nazorat qilish va baholash har doim bir-biri bilan bog'liq bo'lib, ta'lim faoliyati ushbu tarkibiy qismlarning birortasiga qisqartirilishi mumkin emas. Shunga qaramay, o'zini tutish va o'zini qadrlash harakatlarining roli katta va o'ziga xosdir. D.B Elkonin o'zini - o'zi boshqarish va o'zini - o'zi baholash harakatlarini alohida fohida ahamiyatini shunday ta'kidlaydi: "Agar. bolalar o'z yutuqlarini kuzatish va baholash harakatlarini to'liq o'zlashtiradilar, shunda o'quv faoliyatini yanada shakllantirish juda qiyin bo'lmasdan amalga oshiriladi". Ta'lim faoliyatida o'zini - o'zi boshqarish, bilimiga boho berish mas'uliyatli vazifalarini har bir shaxs o'zi bajaradi. U tarbiyaviy ishlarni bajarish jarayonini tartibga soladi, o'quvchilarga qilmagan yoki noto'g'ri qilgan ishlarini aniqlashga, bajarilgan ishlarni tuzatishga, ularning faoliyatini baholashga imkon beradi [7].

O'z-o'zini boshqarish, bilimni baholash va o'zini qadrlash harakatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. O'z-o'zini boshqarish asosida shakllangan o'zini o'zi qadrlash uni rag'batlantiradi, chunki o'zini o'zi boshqarish faqat bilim bor va o'zini qadrlash imkoni bor joyda bo'lishi mumkin.

O'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan yuqori sinf o'quvchilari nafaqat o'quv ishidagi harakatlari, balki ularni bajarish usullari to'g'risida ham to'liq ma'lumotga ega. Shu munosabat bilan, kimyoda o'quvchilar qanday qilib maxsus tashkil etilgan o'quv faoliyati yordamida o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishini o'rganish muhimdir. O'z-o'zini boshqarish mazmuni, uni shakllantirish shartlari, vositalari va shakllari muammosiga oydinlik kiritish mashg'ulotlar samaradorligini oshirish masalasini hal qilish uchun zarurdir.

Shunday qilib, o'quv faoliyatini takomillashtirishda va o'quvchilarning kimyo o'qitish metodikasida bilim sifatini oshirishda o'z-o'zini boshqarish, bilim va ko'nikmalarni nazorat qilishning o'rni, masalasi va metodikasi deyarli ishlab chiqilmagan. Xususan, o'quvchilarning kimyo fanini o'rganishda o'zini o'zi boshqarish usullarini shakllantirish bo'yicha o'qituvchining ishinining mazmuni nimadan iboratligi, kimyo darslarida qaysi sharoitda eng samarali shakllantirilganligi, bunga qanday o'qitish usullari va o'quv qo'llanmalari ko'proq hissa qo'shayotgani, o'quvchilar o'zlarining ta'lim yutuqlarini baholashda qanday usullardan foydalanishi mumkinligi ma'lum emas [8].

Ayni paytda, o'z-o'zini boshqarish, ta'lim faoliyatining tarkibiy qismi bo'lib, uni amalga oshirishning foydaliligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki bu yuqori sinf o'quvchilariga nafaqat o'z harakatlarining borishini kuzatib borish va ularning natijalarini baholash, balki o'zgaruvchan sharoitga qarab harakatlarni rejalashtirish, natijalarni bashorat qilish, harakatlar rejasini tuzish imkoniyatini beradi, o'quvchilarni maqsadli yo'naltiradi. Maktab o'quvchilarining kimyoviy bilimlarini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'z-o'zini boshqarishni amalga oshirish uchun o'quvchilarga ko'nikmalar kerak - ularning shakllanishi ushbu ishda hisobga olinmaydi. "O'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini shakllantirish" va "O'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini shakllantirish" iborolari sezilarli farqga ega.

O'qitish texnikasi tadqiqotlarda kognitiv faoliyatning uchta darajasi mazmunining elementlari sifatida qaratiladi: reproduktiv, evristik va tadqiqot. Bu o'quvchilarda kimyoning tarkibiy qismlarini o'rganishda foydalaniladi - nazariy savollar, faktlar, metodlar, bilim, ko'nikmalar va fan tili. Kimyoda o'qitish metodikasi nafaqat mazmun jihatiga ega ekanligi bilan tavsiflanadi: nima qilish kerak (reaktsiya tenglamasini yozing, moddaning formulasini tuzing, ta'rifini tuzing, qurilmani loyihalashtiring va h.k.), shuningdek texnikasi: o'quvchilar texnikaning mazmun qismini qanday qilib, qaysi yo'l bilan bajara oladilar.

O'qitish texnikasi nafaqat har bir predmet uchun, balki bitta predmet tarkibidagi turli tarkibiy qismlarni o'zlashtirish uchun ham muhim hisoblanadi.

Shunga qaramay, nazariy savollarni, faktlarni, metodlarni va kimyo tilini assimilyatsiya qilishning o'qitish usullari o'zaro bog'liqdir va bu munosabatlar ularni ta'lim faoliyatida fan tarkibini ketma-ketligini saqlash orqali amalga oshiriladi [9].

Kimyo o'quv texnikasining texnik usullari uni amalga oshirishning protsessual tomonini ta'minlaydi, ya'ni, o'quvchining e'tiborini o'z harakatlarining mazmuniga, olingan natijani baholashga qaratishni o'z ichiga oladi. O'quvchi tomonidan aks ettirish deb nomlangan o'z xatti-harakatlarini ko'rib chiqish, o'z harakatlarini maqsadli qurish va o'zgartirishning muhim shartidir. Shunday qilib, texnikaning

(metodlarning) texnik tomoni o'zini o'zi boshqarishni shakllantirish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, berilgan mavzuning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uni amalga oshirish vositasidir.

Tadqiqotlarimizda, kimyoda o'zini o'zi boshqarish mohiyatiga, uning tasnifi, tashkil etish turlari va shakllariga, baholashga, amalga oshirishning psixofiziologik mexanizmlariga alohida e'tibor qaratildi.

Pedagogik eksperimentda kuzatish obyekti qilib - o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish, o'quvchilarning ishi, o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini shakllantirish bo'yicha o'qituvchining harakatlari tanlandi. Kuzatish va so'roq qilishning maqsadi - og'zaki yoki yozma javobda o'quvchilar o'zini qanday nazorat qilishni amalga oshirishi, ularni o'zini o'zi boshqarishga undaydigan narsa, o'qituvchi o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatini shakllantirish uchun o'qituvchi qanday metodik vositalar va o'qitish usullaridan foydalanayotganligini aniqlash va o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishdan iborat.

Kimyo - fan sifatida o'quvchilarning o'quv faoliyatini mustaqil tartibga solishni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Maktab o'quvchilari kimyoni o'rganish jarayonida o'z faoliyatini maqsadli rejalashtirishni, uni amalga oshirishning oqilona usullarini o'rganadilar va izchil rivojlantiradilar. Faoliyatning muayyan turini bilish va unga egalik qilish o'zini o'zi boshqarish imkoniyatini beradi. Kimyoni o'rganish jarayonida o'quvchi kognitiv motivatsiyani, muammolarni ko'rish va ularni hal qilishning mos va oqilona usullarini qo'llaydi, yangi ma'lumotlarni mustaqil ravishda oladi va o'zlashtiradi.

Shunday qilib, tadqiqotimiz quyidagilarga bog'liq:

- o'z-o'zini o'rganish va o'zini rivojlantirish qobiliyatiga ega shaxsni tarbiyalash uchun jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi;

- kimyoni o'qitishda o'quvchilarning o'quv faoliyatini mustaqil tartibga solishni samarali rivojlantirishni ta'minlash uchun tegishli o'qitish, baholash usullari va vositalarini ishlab chiqish zaruriyati.

O'qitish va ta'limga shaxsiy yondashishni qo'llash bu jarayonga subyektiv xarakter berishni talab qiladi. O'quvchi mehnatni yengishi kerak, o'quv vazifalarini bajaradigan, maktabdan tashqari qo'shimcha darslarda maqsadli qatnashuvchi shaxs sifatida faoliyat olib boradi.

Maktab ta'limi insonning yetuk shaxs sifatida shakllanishida asosiy bo'g'in hisoblanib, uning sifat ko'rsatkichiga qarab millatning savodxonligiga baho beriladi. Kelajakda oldiga maqsadli vazifa qo'ya oladigan va vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni.
2. O'z.R. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" – T., 1997.
3. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М., 1995. -240 с.
4. Mirzamedov B. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari. T., 1994 y. -144 b.
5. Лобанов, А.П. Управляемая самостоятельная работа студентов в контексте инновационных технологий/ А. П. Лобанов, Н.В. Дроздова. - Мн.: РИВШ, 2005.
6. Оськин, А.Ф. Организация управляемой самостоятельной работы студентов с использованием системы информационной поддержки обучения / А.Ф. Оськин, М.В. Наскалов //Вестник ПГУ, серия Е (педагогические науки). – 2008г. - № 5. – с. 111 – 115.
7. Сергеевкова, В.В. Управляемая самостоятельная работа студентов. Модульно – рейтинговая и рейтинговая системы / В.В. Сергеевкова. – Мн.: РИВШ, 2004. – 132с.
8. Атауллаев З.М. Важность формирования типа самостоятельной учебы студентов в высшей школе. Журнал Гуманитарный тракт, выпуск №98. 15-18 стр. <https://idpluton.ru/vypusk-97-nauchnogo-zhurnala-gumanitarnyj-traktat-2/>
9. <https://idpluton.ru/wp-content/uploads/gv98.pdf>
10. Ataulaev Z.M, Baltayeva M.M, Abdurakhmonova T.R, Ibodulloeva M.I. Independent study in higher education and the importance of forming a type of self-students. <http://www.ijemr.org/downloads.php?vol=Volume-10&issue=ISSUE-01>.

UDC 37.02

ISSUES OF MORAL EDUCATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES IN TECHNICAL UNIVERSITIES

N.A. Duldulova, Tashkent architecture and civil engineering institute, Tashkent

Аннотация. Ушбу мақола техника олий ўқув юртлири талабаларининг ахлоқий тарбиясини яхшилашга чет тилида таълим олаётган учун таълим фаолияти кўрсатилди.

Калит сўзлар: тарбия, ахлоқ, маънавият, талаба, технология.